

Neophodnost naučnog proučavanja međuzavisnosti politike i prava u socijalizmu

Dr Stevan K. Vračar

Poslednjih godina u našoj političkoj i pravnoj nauci oseća se tendencija postojanja mnogih pitanja i traženja odgovora o međuzavisnosti politike i prava u socijalizmu uopšte i našem društvu napose. To nije slučajnost nego jedna značajna i simptomatična činjenica, koja predočava pojave našeg vremena, društvenog kretanja, projekcije realnih stanja i odnosa. Društvena praksa je i ovde, kao uostalom uvek i svuda, nametnula neodložne zahteve teoriji. Doduše, teorija je do sada uspela samo da pokaže postojanje zahteva prakse, ali ne i da se postavi na nivo tih zahteva, da svojim zahvatima i dostignućima adekvatno reflektuje realne veze i međusobno prožimanje politike i prava. Misaona slika tih momenata je nepotpuna, deformisana, netačna i provizorna. Svest o tome, međutim, može i treba da bude pokretački faktor za usmeravanje napora u pravcu sistematske i intenzivnije naučne obrade odgovarajuće problematike.

I

1. — Poznavaoima dosadašnjeg razvitka, tokova i stanja savremenih društvenih nauka u svetskim razmerama ili, bar, razmerama koje predstavljaju dovoljnu osnovu za stvaranje opšteg utiska — pada u oči paradoks nedostajanja zapaženijih i vrednijih istraživanja, sistematski i specijalizovano tematski opredeljenih, o odnosu politike i prava kao značajnim elementima društvene strukture. I pored izuzetno visokog stepena međuzavisnosti ovih fenomena, karakteristična je izuzetna rudimentarnost studijskih zahvata. Još uvek nedostaju — pa ma kako to čudno izgledalo — monografije u kojima bi dominirala ova problematika, koje bi svojom sadržinom i naslovom prezentirale objašnjenja ili pokušaje objašnjenja osnovnih momenata međuzavisnosti politike i prava. Istina, postoje mnogi radovi u kojima se posredno i zaobilazno tretiraju i takvi momenti, ali baš zato nedostaju stvarni analitički zahvati. Nema impresivnih koncentričnih studija o osnovi, oblicima i posledicama, spajanju i razdvajanju politike i prava. Postojeća znanja o raznim drugim stvarima. Zato, nažalost, inače tačne konstatacije najčešće imaju izgled neutemeljenih i provizornih deklaracija, a ne uverljivog pokazivanja i dokazivanja onoga što se empirijski tako jasno i nepobitno manifestuje.

Ovaj paradoks je posledica različitih uzroka. Ipak, nesumnjivo je da se u njihovom sklopu nalaze upravo dosadašnje opšte orijentacije dveju nauka koje — po prirodi stvari — mogu imati kao predmet svog istraživanja i po-

menutu međuzavisnost. Naime, politikologija je još uvek nedovoljno oformljena kao kompleks naučnih znanja, a pravna nauka je umnogom opterećena tradicionalizmom i pozitivizmom. Zato se desilo to da je polje međuzavisnosti politike i prava ostalo, skoro, izvan njihovog vidokruga, odnosno da nije zauzelo središnje mesto u tim naukama, da nije obrađivano onoliko koliko je to moguće i potrebno. Prema tome, neophodne su određene preorijentacije ovih nauka u metodološkom pogledu i u pogledu predmeta njihovog proučavanja.

2. — Ovakva situacija karakteristična je i za marksistički zasnovanu politikologiju i pravnu nauku. Štaviše, one su naročito oskudne u rezultatima na ovom području. Jer, kao što je poznato, one su uopšte relativno manje razvijene, pre svega zato što imaju znatno kraći istorijat, manju tradiciju, slabije mogućnosti uspona, veće objektivne i subjektivne teškoće, različite smetnje koje su često pogodovale zastojsima, devijacijama, osiromašenjima naučnog mišljenja. Marksističko tretiranje međuzavisnosti politike i prava nalazi se još uvek u okvirima opštih ideja. Ova tvrdnja odnosi se podjednako na doprinose osnivača marksizma, njihovih istaknutih sledbenika i profesionalnih naučnika. Međutim, važno je da su upravo okviri tih opštih ideja dragoceni u metodološkom pogledu i da mogu poslužiti kao podloga svakog produbljenijeg i ambicioznijeg naučnog poduhvata. Pri tome, podjednako je neophodna sistematizacija i stvarna eksplikacija sadržine prilično velikog broja postavki u delima Marksa, Engelsa i Lenjina, s jedne strane, i samostalnost stvaralačkog traženja, korišćenja opštih naučnih rezultata, uopštavanja relevantnih podataka iz društvene prakse, s druge strane.

3. — Iako marksistička politikologija i pravna nauka proučavaju celokupnost politike i prava, njihovo težište se nalazi u proučavanju ovih elemenata u sklopu socijalističkog društva. Na naj naćin, one se neposredno postavljaju i pred određene elemente društvene realnosti, koji predstavljaju istorijski — konkretno ispoljavanje međuzavisnosti politike i prava, sa svim odgovarajućim prapratnim pojavama. One imaju zadatak da spoznaju tu stvarnost i da doprinesu njenom kretanju u željenom i mogućem pravcu. One su pozvane da pokažu specifićnosti uzajamnog dejstva politike i prava u socijalizmu. Pozvane su, ali su do sada uspele svuda, u svim socijalistićkim zemljama, samo da i na ovom polju pokažu svoju nerazvijenost, skućenost i siromaštvo ne samo u pogledu sume znanja nego i stalnog nastojanja da se postavljaju stvarno naućni problemi i da se traže noviji odgovori. U svakom slućaju, danas je više nego jasno da ovo polje pruža ogromne mogućnosti i potrebe angažovanja nauke i naućnika. Samo pojaćano angažovanje može dovesti do prevazilaženja i razvijanja okvirnih ideja, nagoveštaja, fragmentarnih refleksija, itd. A što je još znaćajnije — tako se može izvršiti kritićka procena nataloženih zabluda, ideoloških konstrukcija, dogmatizovanih tvrdnji, apstrakcionistićkih spekulacija i popularizovanih mitova.

II

1. — Pretpostavke svakog istraćivanja i objašnjavanja međuzavisnosti politike i prava u socijalizmu nalaze se pre svega u samom shvatanju ovih fenomena, sadržini pojmova koji izraćavaju njihova sušćinska obelećja, definicijama sa kojim se operiše nezavisno od toga da li su samostalno utvrđene ili prihvaćene, nekritićki ili svojevrsnom inercijom preuzete. Ovi osnovi, pa i mnogi drugi koji se na njih nadovezuju i postaju funkcionalno zavisni međusobno i naroćito prema osnovnim pojmovima, zaista su neodređeni, višesmisleni, relativni i promenljivi. Ta okolnost izaziva mnoge teškoće i da bi se one otklonile imperativno se postavlja potreba utvrđivanja tih osnovnih pojmova, preciziranja sadržine ovih termina pre nego što se pristupi istraći-

vanju realnosti koja je tim pojmovima misaono obuhvaćena i terminološki označena. Razume se, nije uvek moguće i celishodno da se to neposredno, posebno i naširoko razlaže. Dovoljno je isticanje jasnog stava i opredeljenja u tom pogledu, pa bili oni predstavljeni samo u najelementarnijim indikacijama. Najgore je kada čak i to nedostaje, kada ti pojmovi nemaju određene konture, kada se proizvoljno upotrebljavaju i kada ne mogu odigrati ulogu logičkih instrumenata izražavanja određene misaone sadržine, a zatim i instrumenata koji omogućuju međusobnu komunikaciju ljudi. Nažalost, u mnogim razmatranjima ti nedostaci su veoma izraziti, pa otuda proizlaze protivrečnosti i haotičnosti, nedoslednosti i neodređenosti, pa i nerazumevanja i nesporazumi između onih koji nastoje da oforme izvesna znanja na istom području.

Sama međuzavisnost kao celokupnost uzajamnih uticaja, neposrednih i posrednih, većih ili manjih, očiglednih ili prikrivenih, stvarnih ili fiktivnih, bitnih ili sporednih, itd. — neposredno je opredeljena tretiranjem pojmova politike, prava i socijalizma. Jer, odgovor na pitanje kako utiču jedna na drugo zasniva se prvenstveno na odgovorima šta svako od njih predstavlja.

2. — Naučno proučavanje odnosa između politike i prava u socijalizmu može se kretati na širokom rasponu, čije završne tačke predstavljaju najviša teorijska uopštavanja, s jedne strane, i najkonkretnija faktografska prezentiranja podataka, s druge strane.

Teorijska uopštavanja su orijentisana na suštinske momente, bitne veze i oblike uzajamnog dejstva, na otkrivanje osnove i determinanti povezivanja politike sa pravom. Njihov najviši domet predstavljaju utvrđeni i dokazani objektivni zakoni uzročno-posledičnog ili funkcionalnog karaktera. Jer, može se pretpostaviti da ovako značajni elementi društvene strukture nemaju samo neke provizorne i slučajne veze nego trajne i nužne, koje su izraz određenih pravilnosti, realno prisutnih, čak i sasvim nezavisno od toga da li su ljudi svesni postojanja takvih pravilnosti. Svakako da baš politikologija kao najopštija naučna disciplina, odnosno deo odgovarajućih naučnih znanja, kao i teorija prava, zajedničkim naporom mogu oformiti sve teorijske postavke, pa i formulisati naučne zakone. A za sve to su neophodne makro-perspektive posmatranja, obuhvatanja pogledom totaliteta politike i prava ili, bar, njihovih najvažnijih komponenata u sklopu socijalističkog društvenog poretka.

Za takva uopštavanja su neophodna poznavanja činjenica. Njihovo poznavanje, pak, ima i samostalnu vrednost. Njih prikupljaju i sistematizuju razne konkretne discipline, politikološke i pravne, odnosno odgovarajući delovi konkretnijih znanja. Jer, i politika i pravo su strukturirani od velikog broja sastavnih delova, faktora, elemenata, instrumenata, formi, institucija, itd. koje treba opisati, pa shodno tome na sličan način predstaviti postojeće momente njihovog međusobnog povezivanja. U ovom slučaju izrazita je mikro-perspektiva posmatranja. Tu je predmet pažnje parcijalno u svim svojim vidovima i oblicima postojanja. Sama međuzavisnost kao celina tu se pokazuje kao nepregledni niz različitih veza političkih i pravnih fenomena.

3. — Teorijska i faktografska istraživanja mogu se vršiti u okvirima već postojećih organizacionih i institucionalnih oblika naučno-istraživačke delatnosti.

Pre svega, neophodna je izvesna preorijentacija u sklopu univerzitetske nastave, istraživačkog rada, nastavnih planova i programa na odgovarajućim fakultetima i uopšte visokoškolskim ustanovama. Neophodno je popunjavanje postojećih praznina ili neadekvatnih ili nedovoljnih zahvata međuzavisnosti politike i prava, uticaja različitih političkih faktora u pravnom regulisanju društvenog života u socijalističkim zemljama, pre svega našoj, a zatim i u ostalima. Činjenica je da postoje nedopustivi propusti na planu komparativ-

nih i sistematskih proučavanja upravo političkog i pravnog sistema socijalističkih zemalja. Samim tim, nedostaju i znanja o međuzavisnosti politike i prava u socijalizmu uopšte, kao i u pojedinim zemljama, o određenim etapama njihovog razvitka, specifičnim uslovima i nekim opštim tendencijama kroz koje se može sagledati i dejstvo politike na pravo i prava na politiku.

Isto tako, vanuniverzitetske naučne institucije, kojih još uvek nema dovoljno, ali ipak ima toliko da bi mogle — pod pretpostavkom postojanja celishodnijih i organizovanih poduhvata — postići korisne rezultate i u pogledu problematike povezanosti politike i prava u socijalizmu. Njihova iskustva, kadrovske i materijalne mogućnosti omogućuju, naročito, faktografska istraživanja koja su uvek dragocena već zbog toga što su polazna tačka svakog stvarnog znanja i naučne analize. Poznato je da svako dugoročnije i kompleksnije istraživanje — a na ovom području se bez takvih istraživanja ne mogu postići značajniji rezultati — iziskuje oblike timskog rada, racionalne podela zadataka, utvrđivanja programa istraživanja, itd. Ovakve institucije su najpodesnije za ostvarivanje takvih zadataka.

Nije beznačajna ni uloga samih državnih organa, stručnih službi ustanova, i rukovodećih foruma društvenih organizacija. Angažujući se u praktičnim aktivnostima kroz koje se oživotvoruje politika i pravo, one su primorane da se bave na svoj način i u granicama mogućnosti studijskim analizama, pretresanjima raspoloživih podataka, utvrđivanjem širih ili tekućih planova i svojih zadataka, pa samim tim daju značajan doprinos proučavanju područja na kome dejstvuju. Naravno, ovi oblici su utoliko plodonosniji i korisniji, ukoliko su više usmereni na sistematskije, organizovanije, oslobođenog prakticističke uskosti delovanja ne samo u pripremi nego i u neposrednom sprovođenju svojih akcija. Svi ovi faktori mogu i treba da budu koliko korisnici rezultata koje postiže politikologija i teorija prava, toliko i kompetentni inicijatori, i, čak, dragoceni saradnici sve potpunijeg i produbljenijeg naučnog proučavanja područja na kome se nalaze.

4. — Naučna proučavanja povezanosti politike i prava u socijalizmu, motivišu, opravdavaju i nameću dve okolnosti: prva se svodi na unapređenje fonda naučnih znanja o društvenoj stvarnosti i njenim elementima, a drugu predstavljaju praktične koristi od utvrđenih znanja.

Različiti uzroci izazivaju nizak nivo naučnih znanja o ovom predmetu. Među njima, svakako, značajno mesto zauzima kompleks predrasuda koje se talože snagom nezadržive stihije, pogotovu zato što su najmoćnija sredstva masovne komunikacije prvenstveno stavljena u službu pothranjivanja i ukorenjivanja tih predrasuda. — Najpre, smatra se da neposredno učešće u politici i neizbežni dodir ljudi sa pravom automatski dovode ne samo do elementarnog poznavanja stvari nego i do kompetentnog i autoritativnog sagledavanja suštinskih aspekata stvari. Zato mnogi i nisu u stanju da oseće koliko su njihovi pogledi površni, netačni, sazdanj od neposrednih utisaka kod kojih se od drveća nikada ne vidi šuma. U takvim slučajevima samozadovoljstvo je samo znak neznanja i nesposobnosti da se oseti koliko je ono pogrešno i kakve štete nanosi. Ono je štetnije utoliko više ukoliko se radi o uticajnijim političkim ličnostima i grupama koje, uz to, dejstvuju u okvirima prava, koje utiču na njegovo stvaranje i funkcionisanje neuporedivo više nego obični građani. Tada neznanje ili skromno znanje stečeno iskustvom dobija primat i, u stvari, sprečava odgovarajući razvitak i uticaj naučnih znanja. Iako se u društvenoj praksi uvek pokažu štetne posledice neznanja, nesumnjivo je da je jedino nauka u stanju da pokaže puteve ublažavanja ili otklanjanja takvih štetnih posledica. — Zatim, tome pogoduje ideološki akcentovana publicistička aktivnost, pa čak i ideološka devijacija naučnih saznanja. Usled toga stvaraju se predstave više o onome što se želi, nego o onome što egzistira. Stvaraju

se fikcije i mitovi koji su odraz moralnih i političkih ubedenja, a ne pravnog stanja stvari. Sa time ide ruku pod ruku vulgarna ili umerenija apoletika svega postojećeg, prihvatanje i odobravanje postojećeg stanja, novih političkih mera i svakog novog rešenja nosilaca političke moći. Na taj način protivstavlja se ova ideološka brana kritičkom duhu, skepticizmu i stalnom traženju, koji su svojstveni nauci svuda i uvek, pa i kada se bavi odnosom politike i prava u socijalizmu. — Najzad, velike smetnje nastaju otuda što su politika i pravo predstavljeni u velikoj meri formama, konstrukcijama, institucijama i instrumentima, koji služe simbolizaciji, označavanju, idealnom figuriranju određenih realiteta, stanja i odnosa u datoj sredini. Nauka se mora pozabaviti sa tom formalnom strukturom, ali često ostaje samo na tome, pa prenebregava ono što se u stvarnosti dešava, ne razotkriva pozadinu, stvarni izgled, efikasnost funkcionisanja postojećih formi. Tako se ne izlazi izvan okvira tipičnog formalističkog tretmana. A nivo i vrednost ovoga tretmana nikako ne odgovara višim zahtevima postavljenim pred nauku.

Što se, pak, tiče praktičnih koristi od postignutih naučnih saznanja, očigledno je da su ona uvek povezana s nastojanjem da se pruži pomoć svima faktorima koji svojom aktivnošću doprinose formiranju politike i prava u sklopu socijalističke društvene zajednice. Nauka nije ni gola kontemplacija, ni larpurlartističko izživljavanje, ni aktivnost koja u samoj sebi nalazi svrhu. Ona doprinosi pozitivnom rešavanju zadataka i politike i prava, uspešnijem ostvarivanju njihove uloge, zajedničke i posebne, pa i ostvarivanju uloge jednog od njih preko uloge drugog. Tako se povezuje i doprinos naučnika sa doprinosom političara uopšte naporu organizovanja i usmeravanja društvenih tokova.

III

1. — Naučno obuhvatanje problematike odnosa politike i prava u socijalizmu pretpostavlja, pre svega, obraćanje pažnje na ono što je suštinsko i opšte, što ima karakter objektivnih zakonomernosti i tendencija razvitka. A to postoji već zbog toga što se radi o socijalističkim zemljama. One imaju, u osnovi, isti društveni poredak, politički sistem i ideološku strukturu. Razume se, razlike između njih su znatne zbog toga što svaka od njih ima sopstvene specifične puteve prethodnog istorijskog razvitka, ukupnost nacionalnih osobenosti, kulturu itd. Ipak, zajednička im je karakteristika relativna nerazvijenost u poređenju sa najrazvijenijim kapitalističkim zemljama, ne samo u momentu izvođenja revolucije, nego i danas. Usled toga u svim socijalističkim zemljama u prošlosti i danas postavlja se kao primaran zadatak što brži tempo razvitka, prevazilaženje raznih zaostalosti, a pre svega ekonomske zaostalosti. Ovakva situacija socijalizma uopšte i pojedinih zemlja sa takvim društvenim poretom determiniše i opšte crte, razvojne tendencije i, možda, zakonomernosti u oblasti povezivanja politike i prava. Nažalost, politikologija i teorija prava je najmanje postigla u formulisanju opštih postavki u ovome pravcu. A što je najgore, uzroci toga se nalaze mnogo više u nacionalnom egocentrizmu, ideološkoj netrpeljivosti, nedostajanju širih istorijskih perspektiva posmatranja itd. nego u nemogućnosti da se utvrde naučne postavke zbog nedovoljnosti istorijske prakse, nedovoljnosti poznavanja činjenica i sl. Zato se može reći da su dosadašnji rezultati samo konkretno-nacionalne, pojedinačne teorijske konstrukcije, a ne opšte teorijske konstrukcije. To važi i za politiku i za pravo i za njihovo povezivanje.

S obzirom na ovo, razumljivo je da se najpre mogu činiti pokušaji formulisanja izvesnih hipoteza koje se moraju sudarati sa nekim ukorenjenim stavovima. Ali, sve dotle dok se ne počne voditi stvarno naučna i svestrana

diskusija, oslobođena teških okova najraznovrsnijih predrasuda, ne mogu se očekivati dalji koraci. Evo nekoliko takvih hipoteza.

2. — Pravo u celini, odnosno pravni sistem, pojedini elementi prava, pravni odnosi itd. samo su integralan deo politike. I to ništa manje, ali i ništa više nego u drugim društvenim porecima, a posebno u kapitalizmu. Politika je onaj okvir u kome se nalazi i socijalističko pravo. Pravo je samo jedan deo političke strukture socijalističkog društva. Ništa što je pravno ne stoji apsolutno izvan političke sfere. Pitanje se samo može postaviti gde je i kako je pravo situirano u toj sferi, da li je čvršće ili labavije vezano sa nekim od najznačajnijih političkih faktora. Nije gola fraza kada se ističe da je pravo deo političke nadgradnje, ali to ne znači da nema razloga da se ističe da paralelno sa političkom postoji i pravna nadgradnja. Ono što je pravno samim tim je i političko. Međutim, to ne znači da je i sve političko istovremeno — pravno. Politika je šira, sadržajnija, obuhvatnija nego pravo. Zato se socijalističko pravo ne može razumeti izvan socijalističkog političkog sistema i njegovih komponenata. Odnosno, svaki pokušaj njegovog veštačkog izdavanja izvan tog realnog političkog okvira — vodi ka metafizičkim i formalističkim tretiranjima prava.

Nije nikakva degradacija prava kada se kaže da je ono instrument i forma politike. Jer, pravo zaista igra ulogu jednog od neophodnih, efikasnih, pogodnih instrumenata politike. Politika u socijalizmu bi bila bespomoćna i nemoguća bez prava. Ona se u pravo transformiše, ispunjava sobom pravo, daje mu autentične i osnovne elemente sadržine i suštinske komponente. Politika se uobličava, traje i oživotvoruje preko prava. Pravo je oblik racionalizacije i odmeravanja političkih akcija na svim područjima gde je to neophodno. Politički momenti su uvek prisutni u pravnom regulisanju počev sa najopštijim normiranjem i završavajući sa konkretnim aktima. Politika može postati snaga usmeravanja najpotpunije i najsigurnije kada se vrši preko pravnog instrumentarijuma. Politika opredeljuje i modelira celokupno pravo i sve njegove institute. Političke odluke različitog nivoa dobijaju poseban izraz u pravnim aktima i ostalim elementima prava.

Razume se, pravo nije samo pasivan refleks i epifenomen politike. Ono je specifična i složena struktura koja svojim tehničkim i institucionalnim okvirima i elementima nameće određene »sheme« politici, sa kojima ova mora da računa. Pravo u tom smislu podvrgava politiku i savlađuje neke njene moguće proizvoljnosti. Svojom relativnom samostalnošću, pravo se najpre sučeljava i suprotstavlja politici, pa tek posle toga ostalim stranama društvenog života. Međutim, to ne nanosi golu štetu politici samo ako se sa time računa i ako se značaki koristi. Bez obzira da li neko želi pravo, ono se samo ranije ili kasnije nameće kao neophodnost. Jer, to je najfinija i nezamenljiva tehnika regulisanja društvenih procesa koje ne može usmeravati nijedan drugi regulator na tako efikasan način.

Dakle, i u socijalizmu politika i pravo su nerazdvojni, sačinjavaju celinu, međusobno se pretpostavljaju, prožimaju i zalaze jedno u drugo, opredeljuju se međusobno, zavise jedno od drugog, imaju odgovarajuće suštinske karakteristike i forme ispoljavanja. Pri tome, međutim, svako od njih zadržava i određenu meru samostalnosti.

U socijalizmu, kao i ranije vrši se politizacija prava i juridizacija politike.

3. — U socijalizmu uopšte, pa i svakoj socijalističkoj zemlji posebno postoji zakonitost tendencija relativne intenzifikacije uloge politike, pa samim tim i prava. Jer, svuda postoje nasušne potrebe organizovanja i usmeravanja koje ne mogu izvršiti neki nepolitički i nepravni faktori. Socijalizam je, bar po tendencijama razvitka, moderno i visoko organizovano društvo.

Politički faktori su mnogo više angažovani, oni stvarno mnogo više postižu, oni imaju daleko više odgovornosti, od njihove akcije mnogo više zavise društvena kretanja, itd. nego u kapitalizmu. Svaki uzmak od imperativa koje istorijska nužnost postavlja u tom smislu — pogađa društvo i opominje vodeće političke snage na ulogu koja im se nameće, koju niko drugi ne može uspešno realizovati. U takvim okolnostima, srazmerno političkom usmeravanju društvenih tokova stvara se pravna regulativa sa svim svojim kvalitativnim i kvantitativnim pokazateljima. Zato stvarnost svake socijalističke zemlje danas pokazuje ne samo svojevrsnu totalizaciju politike, njenu veliku moć i zahvate, nego i pojave hipertrofije prava, koje uzgred rečeno, predstavljaju univerzalnu činjenicu prisutnu u svim zemljama savremenog sveta. Izgleda da što je društvo razvijenije — da postoji veća potreba za pravom i to isto onoliko koliko i za politikom.

Ovakva razvojna tendencija politike i prava u socijalizmu nije uopšte prouzrokovana samo subjektivnim nastojanjima ljudi. Ona proističe iz objektivnog stanja stvari. Razume se, nju prate i različite pojave bilo veštačkog, pogrešnog ili izlišnog stimuliranja, bilo težnje da joj se pruži otpor, da se ona pokušava savladati i vaskrsnuti ono što je prošlost opravdavala, ali što budućnost nemilosrdno odbacuje. I jedne i druge pojave se sukobljavaju sa pomenutom tendencijom, ali ih ona potiskuje i savlađuje.

4. — Otpori pomenutoj tendenciji izražavali su se u prošlosti, izražavaju se i danas, pa verovatno i u budućnosti kroz dve praktične i teorijske varijante, koje podjednako netačno predstavljaju relacije politike i prava.

Prva figurira u etatiističkim preteranostima svake vrste, a drastične razmere je dobila u staljinizmu. Po toj varijanti samo politički vrhovi i država kao posednik sredstava prinude imaju moć da vode politiku i da do kraja iskoriste njene mogućnosti. U njoj se stvara predrasuda o svemoći politike, težnja za njenim rasprostiranjem i prodorima u sve pore društvenog života, iluzija da se voluntarističkim i subjektivističkim akcijama, programima i zadacima najbrže dospeva ka socijalističkim ciljevima. To samo po sebi označava nemogućnost korišćenja prava kao instrumenta politike. Politika deluje samo u izvesnoj meri kroz pravo i u njegovim okvirima pa se, zbog toga, provodi i mimo prava čak i onda kada od toga nastaju štetne posledice i za politiku i za pravo. Pravo je neminovno degradirano na pomoćnu ulogu, ono ne zauzima mesto koje mu pripada. Ono nije i ne može biti stvarna i neophodna forma politike, oblik njenog realizovanja.

Druga, pak, figurira u anarhoidnim zastranjivanjima svake vrste, a drastične razmere je dobila u pravnom nihilizmu i vulgarizovano-naivnoj tezi o odumiranju političko-pravnih formi. Ova varijanta nalazi da se socijalizam može najbolje graditi sam po sebi, stihijski i uz minimalnu intervenciju političkih faktora. Ona nastoji da odbaci i diskredituje politiku čak i kao racionalnu delatnost planskog usmeravanja. Ona stvara iluzije o automatizmu i harmoničnom kretanju u kome amorfnim ili anonimnim društvenim faktorima nekim tajanstvenim putevima vode ka optimalnim uspesima u socijalističkoj izgradnji. Međutim, to nije ništa drugo do otvaranje vrata stihiju koju ovakvo društvo ne može podneti, koja stoji u oštroj suprotnosti sa nužnošću njegovog racionalnog organizovanja. Naravno, sa ovakvim potiskivanjem politike, odnosno željom da se ona potisne, još upečatljivije nastaje zanemarivanje prava. Ono se ocenjuje kao izlišan rekvizit. Zato se umesto njegove tehnike i instrumentacije preporučuje verovanje u daleko bolje i uspešnije regulisanje pomoću drugih formi i regula, a pre svega moralnih i običajnih. Naravno, ovde se ponajmanje može dobiti stvarna korist od ovakvog verovanja. Poricanje vrednosti prava identično je sa opredeljenjem za nered i stihiju.

Ove dve varijante proizilaze iz neshvatanja ne samo onoga što je neophodno nego i iz sadržinskog i formalnog izopačavanja uloge politike i prava,

nerazumevanja instrumentalnih vrednosti i jednog i drugog faktora regulisanja društvenog života na putu stvaranja sve razvijenijeg socijalizma. Tu se radi o tipičnim ideološkim opsenama koje ogromnom snagom pritiskuju svaku nenaučnu i nekritičku misao. Obe predstavljaju samo oblike ekstremističkog razvijanja politike i prava, kao i pokušaj razbijanja njihove prirodne korelacije.

Postojanje politike i prava ne zavisi samo od volje ljudi, pa samim tim i njihova međuzavisnost. Svojim postojanjem pravo pokazuje da je medijator politike, a politika kao racionalna aktivnost naročito u socijalizmu mora koristiti nezamenljive prednosti prava. Stoga su oba ta instrumenta determinisana celokupnom društvenom konstalacijom. Od toga zavisi njihova sadržina i oblik, kao i to na kome će području dejstvovati.

Nesporazumi i ideološke predrasude nastaju prvenstveno zato što nema naučnog, a to znači objektivnog i relativno tačnijeg, sagledavanja ne samo mogućnosti nego i neizbežnosti određenih preobražaja politike i prava tokom izgradnje socijalističkog društva. Njihova struktura i funkcija se menjaju u pravcu sve potpunije i autentičnije demokratizacije. Ali, to ne znači da oni jednostavno nestaju i da u budućnosti treba očekivati njihov potpuni nestanak. Zato je i svaka »borba« za njihovo mehaničko negiranje — antiistorijska. Jer, jedino ima smisla i uspeha prevazilaženje, praktično i teorijsko istovremeno, pomenute dve varijante ekstremizma. To prevazilaženje, pak, nije ništa drugo do koordinacija, komplementiranje, pretvaranje jednog u drugo objektivno i istorijski neophodnih politike i prava.

5. — Razlozi koji izazivaju intenzivnost kretanja tokom izgradnje i stabilizacije socijalizma istovremeno izazivaju tendenciju nesklada između političke dinamike i pravne statistike. S obzirom na to da se u politici manifestuje aktivnost, stvaralaštvo, odlučivanje i postavljanje sve novijih ciljeva, a da je pravo takva društvena struktura koja najpotpunije ovaploćuje fiksirana i trajna stanja, procese i odnose — neizbežno je odgovarajuće razilaženje između njih. To, pak, uvek ima u većoj ili manjoj meri negativne posledice izražene u svakom od njih. Nijedno ni drugo zbog toga ne postiže najviši stepen efikasnosti. Politika kao proces sukobljava se sa pravom kao normativnim poretkom i totalno i parcijalno. Zato su neophodna stalna razrešavanja nastalih nesklada. Čini se, da se neusklađenosti izrasle na ovoj poziciji mogu postepeno ublažavati i najzad dovesti u »normalne« granice tek onda kada prestane mogućnost i neophodnost maksimalne intenzivnosti kretanja i uobličavanja socijalizma.

6. — Razume se, naznačene tendencije izražavaju se različito u pojedinim socijalističkim zemljama. U nekim od njih je izrazita jedna od tih tendencija uz istovremeno potiskivanje ostalih tendencija, a u nekima različite razvojne etape bile su praćene i različitim tendencijama.

IV

1. — Što se tiče nase politikologije i teorije prava, ona može i treba da obrađuje opšte probleme odnosa politike i prava u socijalizmu, ali mora da obrađuje tu materiju uzimajući u obzir našu konkretnu praksu. Za to je samo naša nauka kompetentna, odnosno najkompetentnija. Pri tome, ona se mora izboriti za metodološke pristupe koji će imati kao aksiom saznanje stvarnosti, kritičku ocenu svakog ideologizma i apologetike koji — ne treba se zavaravati — imaju snažna uporišta. Na taj način nauka može pružiti dragocenu pomoć politici i doprineti afirmaciji pozitivnih vrednosti prava. Njoj je ogromno olakšano izvršenje takve misije postojanjem, u osnovi, povoljne atmosfere i neposrednih i najautoritativnijih podsticaja od strane takvih političkih

forumu kao što su nedavno održani VIII kongres SKJ i republički kongresi Saveza komunista.

Naš politički sistem je prožet idejom samoupravljanja i humanističkom inspiracijom u korišćenju instrumenata politike i prava. Samim tim otkrivena je i jedna značajna dimenzija odnosa politike i prava, već u prvoj etapi razvitka socijalizma u našoj zemlji. Stvorena su i dragocena iskustva koja možemo i sami koristiti i koja ne mogu ignorisati ni druge socijalističke zemlje. Pri tome, pozitivne strane tih iskustava trenutno treba daleko manje da nas ispunjavaju samozadovoljstvom nego što negativne strane dosadašnjih iskustava treba da izazivaju nespokojstvo i kritičko osvetljavanje.

Evo nekih negativnih momenata u oblasti povezivanja politike i prava u našem političkom sistemu.

2. — Razvojem sistema samoupravljanja ispoljila se štetna tendencija izvesnog diskreditovanja vrednosti i uloge racionalne politike i odgovarajućeg prava. Nisu politika i pravo kao takvi štetni za socijalizam, već su štetne deformacije tih faktora koje su okvalifikovane prilično nebuloznom etiketom »birokratija«. Prema tome, diskreditovanje je usledilo zbog predimenzioniranog bavljenja kritikom staljinističkih deformacija umesto da su pažljivo analizirani naši sopstveni uslovi. Jer, kod nas nikada nije bilo ničega što je moglo nagovestiti mogućnost pojave staljinističkih ekscesa. Ali, zato je postojala masa istorijski nasleđenih i savremenim razvitkom umnoženih smetnji stvarno socijalističkom modeliranju politike i prava.

Ne treba zaboraviti da je nedostatak demokratske tradicije i naš primitivizam stvorio ako ništa drugo a ono bar svojevrsni pravni indiferentizam. Pravo je velika kulturna tekovina i samo ga treba kulturno razvijati i koristiti. Umesto da se ideološki i verbalistički negira ili želi negirati pravo — i to pod okriljem teze o »odumiranju prava« — treba žigosati ono što je suprotno samom duhu socijalističkog prava. U svojoj istoriji nismo imali iole racionalnije pravo, pa je potrebno još dugo vremena da se ono izgradi. Neophodna nam je i racionalna politika motivisana stvarnim društvenim interesima. A njeno postojanje i delovanje nemoguće je bez prava, korišćenja njegovih instituta i formi. A kada u budućnosti budu stvoreni novi uslovi, kasnije generacije će umeti da pronađu odgovarajuću regulativu.

3. — Organizovanje sistema samoupravljanja povuklo je za sobom i negativne pojave prekomerne decentralizacije, zatvorenosti, pregrada, partikularizma i tamo gde je sve to nespojivo sa objektivnim stepenom društvenog razvitka, prirodom odnosnog područja društvenog života. Zato je izrastala stihija lokalističke političke koja je nastojala da se zaodene pravom. Samim tim, međutim, ne samo da su nastajale ozbiljne kočnice opštejugoslovenskoj politici, nego i nedopustive kontradikcije unutar pravnog sistema, odnosno pojave unutrašnjih diskrepancija između nekih osnovnih principa — inače lepo i jasno proklamovanih — i normiranja u parcijalizovanim i lokalističkim okvirima pojedinih delova naše socijalističke zajednice, a osobito u pojedinim teritorijalnim zajednicama i radnim organizacijama (na primer, nagrađivanje prema radu).

4. — Stihijsko parcijalizovanje politike i prava predstavlja jednu od najzapaženijih smetnji efikasnosti samog sistema samoupravljanja. U takvim okolnostima u okviru samoupravljačkog sistema, odnosno iza i kroz njegove institucionalne oblike vrše se prodori kroz koje nastaju uticaji nesocijalističkih snaga i pojava. Umesto uticaja radnih ljudi i masa, na pojedinim mestima stvaraju se uporišta birokratskih i grupnih interesa, merila i nastojanja da se svojom parcijalnom politikom odbace merila opšte politike formulisana u pravnim propisima. To znači da se propisane norme ne izvršavaju, otvoreno ili prikriveno izigravaju, i tako stvaraju zabrinjavajuće pojave nezakonitosti.

Samoupravljanje se, međutim, oživotvoruje kroz zakonitost i kroz pravo. Jer, politika u sistemu samoupravljanja ima različite nivoe koji nisu podložni nekim imanentnim i nerazrešivim kontradikcijama. One se, u stvari, razrešavaju u harmoničnoj strukturi samog pravnog sistema, kao i kroz njegovo efikasno funkcionisanje. Nema ni boljeg, ni racionalnijeg, ni progresivnijeg metoda političkog usmeravanja društvenih tokova — i to sa stvarno demokratskim i humanističkim teorijskim i praktičnim orijentacijama — nego što je socijalističko pravo.

Naravno, to ne znači da pored prava, koje ovaploćuje najvažniji deo politike, nema dovoljno prostora za razne druge regulatore, organizovane i spontane. Složenost društvenih procesa, njihova mnoštvenost, širina itd. nameće i neophodnost ostalih regulatora i to baš tamo gde je pravno regulisanje i nemoguće i neadekvatno.